

## PLANET FEM

**Monica Șimon, PhD Candidate, "Petru Maior" University of Tîrgu-Mureș**

*Abstract: Contemporary societies are intensely masculine, nevertheless love is built on a feminine pattern due to its moulding on the unconditional maternal love that shapes the sentimental, erotic and appetitive formation. Freud's psychoanalytical theories still influence the paradigm of love adjusting it to the new conditions of postmodernism involving concepts such as the plurality of selves, intimacy in the area of which the body emerges. Thus, redefining the relationships between me and the world, me and the other, me and myself in its rapport with love in the way towards identity finding proves to be necessary. The autobiographical novel FEM written by Magda Cârneci remakes the itinerary towards the discovery of the self in a universe dominated by femininity.*

*Keywords: feminine, love, body, identity, intimacy*

Proiectul postmodernismului implică feminismul, însă nu trebuie confundat cu acesta. Teoreticienii postmodernismului refuză să pună semnul egalității între postmodernism și feminism, acesta fiind doar una dintre preocupările sale. Astfel într-un cadru cu totul nou, omul e însuflețit de năzuința către individualitate și autenticitate. În consecință, centrul începe să facă loc marginilor printr-un proces de de(s)centralizare. Afirmarea identității prin diferență și specificitate este o constantă a gândirii postmoderne, însă este departe de a însemna contestarea centrului pentru impunerea marginalului ca normă. Postmodernismul refuză ierarhizarea și supunerea unei logici bazate pe excluderea unuia dintre polii opozițiilor binare ci mai degrabă intrarea în niște ecuații ce implică toleranța, coexistența și multiplicitatea.

Postmodernismul se sincronizează, din punct de vedere social, cu mișcarea democratică de emancipare a femeilor începând cu revoluția sexuală trecând prin militantismul anilor 70 și până la recentul ecofeminism al anilor 90. Există o anumită suprapunere ale tendințelor postmodernismului și a feminismului, prin adaptarea unora dintre direcțiile curentului literar la discursul feminin. Ele au sintetizat în volumul colectiv *Femei, cuvinte, imagini. Perspective feministe*<sup>1</sup>. identificându-se următoarele: indeterminarea, ca una dintre cele mai importante caracteristici ale femeii, fragmentarea și pluralizarea, decanonizarea culturii clasice prin impunerea unor modele noi aparținând unor voci marginale, nereprezentabilul legat de corporalitate, carnavalescul ca expresie a productivității formelor, performanța și participarea la care incită textul postmodern prin rescrierea și revizitarea constantă.

Atât feminismul, cu istoria sa îndepărtată, cât și postmodernismul sunt inextricabil legate de teoriile psihanalizei freudiene prin formularea unei mitologii a sexualității și corpului. Împărțirea psihismului uman în conștient, preconștient și inconștient, care se suprapune tripartiției eu-sine-supraeu, și conotarea puternic sexuală a inconștientului, investirea sa ca zonă a sexualității reprimată constituie principalele constante ale psihanalizei freudiene. Dorințele, pulsionile libidinale își au punctul de plecare în energia somatică,

<sup>1</sup> Otilia Dragomir, Adina Brădeanu, Daniela Roventa-Frumușani, Romina Surugiu, *Femei, cuvinte, imagini. Perspective feministe*, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 27

corporală și se configurează principiului plăcerii, într-un stadiu primitiv, al copilăriei iar ulterior, principiului realității, în cadrul maturității, rămânând dominant la nivelul inconștient, al sinelui. Evoluția sănătoasă a psihismului uman constă în ierarhizarea și armonizarea acestor puternice forțe care sunt dorințele pulsionale, sublimarea lor deoarece disfuncționalitățile sunt puse pe seama renunțării, reprimării lor.

O descoperire deosebit de importantă a psihanalizei freudiene este complexul lui Oedip ce oferă un punct de plecare interesant cu privire la identitatea ca gen. În stadiul preoedipian copilul nu are conștiința genului, deși tot Freud este cel care postulează existența unei singure forme de sexualitate, și anume cea masculină în această etapă. Conform structurilor relațiilor din cadrul complexului lui Oedip, format din triunghiul copil-mamă-tată, individul devine femeie sau bărbat. Dacă trecerea băiatului prin complexul lui Oedip este una foarte simplă, nu la fel stau lucrurile în cazul fetițelor. În primul caz, pericolul castrării este cel care amenință și care determină identificarea lui cu figura paternă, însă în al doilea caz, castrarea nefiind o amenințare viabilă, mecanismul dizolvării complexului lui Oedip este mai complex și chiar intrarea fetei în complex se produce prin redirecționarea iubirii dinspre mamă înspre tată. Chiar dacă sexualitatea feminină rămâne enigmatică pentru Freud, acesta instituie totuși un principiu al normalității prin trecerea naturală, fără obstacole prin întregul proces de dezvoltare a identității înspre relațiile heterosexuale.

Psihanaliza freudiană cu accentul pe forța sexualității este un punct central al mutațiilor produse în cadrul epocii postmoderne. Însă modificările par să țină și de domeniul mentalității. Odată cu celebra „moarte a lui Dumnezeu” se face trecerea de la transcendență la imanență care dublată de apariția alterității creează contextul pentru emergența corpului și o mitologie a corporeismului. Celălalt este descoperit ca trup, ca și corp și asistăm la „o inocentare a corpului și o condamnare a conștiinței castratoare și represive, a sufletului dominator”<sup>2</sup>. Principiul organizator este cel hedonist îndreptat spre plăcere, spre o cultură a corpului și spre satisfacerea nevoilor trupești, prevalente celor sufletești.

Prin reinterpretarea teoriilor psihanalitice freudiene, Lacan ajunge la concluzia conform căreia corpul uman este un corp de limbaj. Această teorie conjugată cu recenta cultură a corporeismului conduce inevitabil la stabilirea unui nou raport corp-comunicare. Corpul, înlocuitorul sufletului, are capacitatea de a emite și recepta mesaje, de a comunica, „acum, când avem un codaj corporal, textul este erotismul, sexualitatea, iar subtextul este comunicarea corporală”<sup>3</sup>. Accentul se mută dinspre cunoaștere înspre recunoaștere implicând totodată și alteritatea prin afirmarea în același timp a diferenței și a identității care facilitează comunicarea.

„El e Subiectul, el e Absolutul: ea este Celălalt”<sup>4</sup>, celălalt care simbolizează inesențialul, non-identitatea, absența și care se poate defini doar prin raportare la masculin. Această afirmație și-a pierdut viabilitatea prin eforturile feminismului de-a lungul anilor, însă în plină eră postmodernă dominată de corporeism și de abolirea normelor acceptate până acum paradigma de gen este reconsiderată. Inversarea sa dinspre masculinitate înspre feminitate pare a fi susținută nu doar de noile reprezentări ale corpului, de mișcările de emancipare ale femeii sau de eliberarea sexualității ci chiar și de date biologice. Datorită

<sup>2</sup> Aurel Codoban, *Amurgul iubirii*, Cluj Napoca, Ed. Ideea design and Print, 2004

<sup>3</sup> Ibidem, p.122

<sup>4</sup> Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, București, Ed. Univers, 2006 p.27

faptului că embrionul se stabilește și se dezvoltă până într-un anumit punct într-un mediu hormonal feminin iar sexul este determinat hormonal atunci baza oricărui embrion este una feminină, „pentru mamifere și deci și pentru om, feminitatea este starea naturală primă”<sup>5</sup>.

De asemenea, iubirea aparține sferei feminității. În grila psihanalizei freudiene se configurează două tipuri de iubire, cea instituită de imaginea maternă și care este necondiționată și cea care aparține paternului, care trebuie câștigată prin condiționare. De aceea tiparul absolut al iubirii este cel matern, deci unul feminin care nu se supune nici unei legi a schimbului, și care modelează formarea din punct de vedere sentimental, erotic și apetitiv. Interesul pentru corp aparține tot domeniului femininului, corporeismul oferă cadrul propice pentru surclasarea masculinității de către feminitate. Cultul corpului se regăsește și la nivelul relațiilor ce se stabilesc între femei și bărbați. Tendințele femeii sunt de a opera modificări la nivel somatic, corporal partenerului, imprimându-i acestuia o anumită feminitate pe care o va purta indiscutabil în relațiile viitoare. În mod surprinzător, oarecum speculativ și exacerbant, în cadrul societăților actuale încă puternic masculinizate, femeile sunt cele care inițiază schimbul de parteneri din dorința de a-și forma imaginea de sine prin raportare la alte femei, dintr-o dorință narcisică de a se oglindi, prin identificare sau diferențiere de alte parteneri ale bărbatului. Toate acestea conduc spre concluzia ultimă a „feminizării Occidentului – unul din secretele evidente ale lumii în care trăim”<sup>6</sup>.

Modul de configurare al intimității este și el modificat sub imperiul noii paradigme a corporeismului și prin intruziunea corpului în zona intimului. Granițele intimității sunt regândite acum pentru a face loc procesului de „democratizare a intimității”<sup>7</sup> punând acest subiect într-o lumină pozitivă. În mod paradoxal, fenomene îngrijorătoare pentru domeniul intimității, precum suprapopularea actuală, ochiul atotvăzător al lui Big Brother, intruziunea instrumentelor media în spațiul privat au determinat transformări la nivel personal, și au condus către dezvăluirea intimității<sup>8</sup> într-un gest de încredere. Mutațiile survenite la nivel personal și interpersonal sunt guvernate de încredere care „la nivel personal devine un proiect la care „lucrează” părțile implicate și aceasta reclamă un proces de deschidere a individului către celălalt. [...] Relațiile sunt legături bazate pe încredere, unde încrederea nu este dată de dinainte, ci se clădește, unde activitatea implicată cere un proces reciproc de auto-dezvăluire”<sup>9</sup> și astfel „construirea sinelui devine un proiect reflexiv”<sup>10</sup>. Mai mult, denudarea intimității, a ceea ce este cel mai lăuntric ființei umane în contextul oferit de încrederea construită gradual mută accentul de pe sinceritate pe autenticitate facilitând astfel accesul la cele mai profunde, mai ascunse, și totodată veridice zone ale psihicului.

Momentul traumatic al „ruperii pisicii în două”<sup>11</sup>, sau al despărțirii de iubit, se constituie în momentul declanșator al inițierii unei călătorii de regăsire și redefinire al sinelui blocat temporar în chingile unei relații nefructuoase, traseu înscris în romanul autobiografic *FEM* al Magdei Cârnei. Conceput ca o interminabilă scrisoare adresată iubitului, creionată ca urmare a separării, prin frecvențele adresări directe către acesta, romanul este unul ce

<sup>5</sup> Aurel Codoban, op. cit., p. 102

<sup>6</sup> Aurel Codoban, op. cit., p. 103

<sup>7</sup> Anthony Giddens, *Consecințele modernității*, trad. de Sanda Berce, Ed. Univers, București, 2000

<sup>8</sup> Lynn Jamieson, *Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*, Polity Press, 2002

<sup>9</sup> Anthony Giddens, op.cit., p. 115

<sup>10</sup> Ibidem, p. 108

<sup>11</sup> Ștefan Borbely, *Ruperea pisicii*, Revista Aprostrof, anul 2014, nr. 4 (287)

recompune o lume, atât un microcosmos al interiorului feminin cât și un macrocosmos al exteriorului ce se subordonează tiparului sinelui feminin, prin scrierea unei biografii cu accentul pe spiritual.

Aderența Magdei Cârneli la postmodernism este incontestabilă și atestată chiar de mărturia sa lucidă din Post-scriptum la o carte de poezie: „suntem, vrând nevrând, postmoderni. Consumăm resturile, fărâmiturile, urmările de la festinul de aproape un secol al altora.[...] Suntem vrând nevrând post-moderni, tragem ponoasele unor jocuri făcute de alții, unei rulete puse în mișcare de alții. Nu putem decât să permutăm la nesfârșit un depozit uriaș de limbaje și tehnici, explorându-le până la saturație, până la tiranie, căutând din aproape în aproape, orbește, o cărare care nu se înfundă, un limbaj care nu se reifică, o cale a salvării. Suportăm sincretismul ca figură de stil, polimorfia ca o condiție a supraviețuirii, îndurăm posibilismul ca o stare de existență”.

Conștientizarea înstrăinării, a pierderii intimității sau imposibilitatea de a ajunge la o intimitate cu sine prin diversele blocaje psihice sunt momentele de trezire care determină o schimbare a perspectivei, o redirecționare a privirii către ceea ce este launtric, o cunoaștere de sine sau o recunoaștere de sine ce devine în cazul romanului o anamneză de tip jungian, așa cum este denumită de Simona Sora în prefața cărții. Adresarea către iubit se face prin asumarea rolului Șeherezadei, torcătoarea fiind un simbol jungian al animei<sup>12</sup>, gest ce irupe din nevoia de a se confesa unei urechi capabile să audă deoarece „fiecare om așteaptă un alt om care să-l asculte până la capăt, față de care să se deschidă până-n străfunduri și care să-l inspire astfel să fie ceea ce el chiar ar putea fi, și în esența lui, este”<sup>13</sup>.

Ceea ce devine acum important este autenticitatea dialogului și ecoul acestuia. Una din constantele postmodernismului este tocmai pluralitatea eurilor și lipsa de ierarhizare a lor, „nu mai avem un eu, fie el construit din mai multe instanțe, ci mai multe euri. [...] Eul-ciorchine a luat locul eului-monolit.”<sup>14</sup> instaurând o nouă paradigmă a iubirii. Psihanaliza insistă pe dorința de a fi dorit de celălalt iar această „dorință a altuia se întoarce asupra eului-subiect al dorinței de a fi dorit, pentru a-i conferi o identitate unică”<sup>15</sup>. Prin interacțiunea cu celălalt, prin interrelaționare nu suntem înghițiți de personalitatea celui alt și nici nu ne contopim cu celălalt ci, dimpotrivă, unul dintre euri, cel autentic, sinele este eliberat din starea de inhibiție, afirmându-se în cadrul pluralității de euri.

Modalitatea prin care Magda Cârneli izbutește să acceadă la sinele autentic este prin trăiri, prin intensitate, viziuni și imagini încărcate de o forță deosebită și care „par să indice insistent ceva ce există, preexistă în noi, sau în afara noastră, și așteaptă să fie descoperit. Stări care par să deschidă niște canale ascunse din făptura noastră, altfel opacă și ermetic închisă”<sup>16</sup>.

Cunoașterea și recunoașterea de sine parcurge etapa inițială, legată de o stare de angoasă, neliniște și neacceptare, prin raportarea inițială la propriul trup pentru o primă conștientizare a identității de gen care are loc în primul rând prin recunoașterea în toate imaginile femininului exterior, copiile sale identice pe care le privește stând pe banca din

<sup>12</sup> Simona Sora, *Regăsirea intimității*, Cartea românească, București, 2008, p. 264

<sup>13</sup> Magda Cârneli, *FEM*, Cartea românească, București, 2011, p. 14

<sup>14</sup> Aurel Codoban, op. cit., p. 81

<sup>15</sup> Idem

<sup>16</sup> Magda Cârneli, op. cit., p.15

parc. Apariția masculinității este cea care instalează diferența de gen ca un construct pur cultural și care impune un anumit comportament, un set de instrucțiuni care trebuie însușite. „Prima trezire” are loc prin intermediul identificării sinelui cu mama, ipostaza feminității în totalitatea sa.

Intervenția surorii și predilecția mamei pentru aceasta dă naștere tendințelor sale malefice, materializate în dorința de a-și ucide sora, precum și dorinței de a se anihila, de a dispărea dintr-o lume pustiită prin pierderea mamei. Această psihotraumă este explicația și pentru asocierea mamei cu o gorgonă „O, mamă, gorgonă mortală, meduză enormă, durere dulce-amară”<sup>17</sup>. Intruziunea tatălui în cadrul complexului lui Oedip, prin separarea violentă de cămașa mamei, de fapt, și singura menționare a sa, este una dureroasă, intensă, angoasantă prin faptul că brusc „a fost smulsă din neantul ancestral și a început să existe”<sup>18</sup> și să aibă intuiția propriului viitor, a tiparului existențial cu etapele firești ale căror finalitate este moartea.

Intervin, în mod pregnant, în momentul declanșării crizelor identitare, metafora pădurii sau cea a mării fără țărm care trecute prin grila psihologiei analitice elaborate de Jung sunt „spații ale non-identității, unde eul se diferențiază de sine, se des-compune din întreg și face întâlnirea cu ceilalți, cu alter-egouri”<sup>19</sup>.

Un alt moment decisiv în formarea personală este reprezentat de pubertate. Conform teoriilor jungiene această perioadă coincide cu sexualizarea libidoului, moment marcat în FEM prin prezența primului iubit dar și corelarea prezenței acestuia cu instalarea durerilor trupești insuportabile cauzate de menstruație. De asemenea, în cadrul acestei „prime iluminări” se recurge la primele activități creatoare, sub forma poeziilor și a vorbitului în rime, prin reorientarea energiilor psihice către creație. Cea de-„a doua iluminare” corespunde „căderii în realitate din Realitate”<sup>20</sup>, ce se realizează prin intermediul visului ca urmare a întâlnirilor cu acest prim iubit la diferite vârste. Conștientizarea propriului său trup dureros în contextul instalării primei iubiri conduce la însușirea acestei amintiri pentru ca acest iubit să devină ulterior „fratele meu dinăuntru, e relicva mea sacră. Îmi aparține acum definitiv. Îl conțin pentru totdeauna, există acolo în eternitate.”<sup>21</sup>

Confruntarea cu moartea este un alt moment decisiv al devenirii, al accesului la sine. În cadrul discuțiilor despre omul postmodern, există o preeminență a modului senzorial al acestuia de a percepe realitatea sau moartea. Astfel experiența morții, confruntarea directă, palpabilă, reală cu moartea amprentează trupul și senzațiile, rămânând înscrisă în celulele trupului. Cutremurul din martie 1977 este un eveniment al biografiei scriitoarei și care se constituie într-o traumă a acesteia declanșând o nouă criză, o imposibilitate de a-și recunoaște propriul eu, o înstrăinare în neant care necesită o reconfigurare a tuturor coordonatelor existențiale. De data aceasta introspecția cauzează stabilirea de noi direcții ale conturării sinelui prin raportare la propria persoană, prin multiplicarea propriei persoane, „eu mă țineam

<sup>17</sup> Magda Cârneci, op. cit., p. 37

<sup>18</sup> Idem

<sup>19</sup> Corin Braga, *10 Studii de arhetipologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2007

<sup>20</sup> Magda Cârneci, op.cit. p. 69

<sup>21</sup> Ibidem, p. 69

de mână, eu eram și băiatul și fata care au început să înainteze prin gang. Mai era lângă noi o prezență. [...] Prezența, parcă un fel de eu însămi...”<sup>22</sup>.

Cristalizarea eului prin intermediul corpului, a corporalității dă naștere unei multiplicități de corpuri. Corpul este definit întâi prin prisma diferențelor între corpul feminin și cel masculin. Dacă bărbatul acordă puțină importanță corpului datorită simplității sale care rămâne aceeași din momentul nașterii până la sfârșit fără a suferi prea multe modificări, corpul femeii pare a fi o rețea complicată, o sumă a multor schimbări, un receptacul de senzații, trăiri, emoții și percepții, pe de o parte mister, mister al nașterii, al distrugerii și resuscitării ciclice, dar pe de altă parte un chin, un instrument, un obstacol al devenirii vădind natura duală a corpului feminin.

În contextul postmodernismului, sufletul este înlocuit de corp iar corpul fragmentat este o dominantă a acestei perioade. Corpul oferă o identitate aparent unică, are un aspect aparent finit, însă după tiparul păpușilor rusești există în interior mai multe feluri de corp enumerate și conturate de Magda Cârneci care le conferă utilitate fiecăruia dintre ele. Corpul hormonal este cel care individualizează femeia și poartă toate schimbările fizice survenite de-a lungul timpului, e corpul perisabil, cel care odată însoțit este părăsit pentru a intra într-o nouă etapă „rămase undeva în urmă ca niște coji uscate și părăsite, ca niște exuvii de pupă sau larvă, păstrate etern pe fundul unei văi verzi și triste”.<sup>23</sup> Corpul acesta aromal, cu iz de femeie, este întâi identificat la mamă, ca apoi să devină conștientă de propriul său miros de femeie. Un al doilea tip de corp este cel al prezenței, cel care se conturează prin intermediul proiectării în ipostazele dorite. Amintirile devin realitate prin forța imaginației care face ca trupul să fie prezent în orice proiecție mentală. Corpul iubirii este sinonim cu ființarea, cu existența dar și cu procrearea, cu posibilitatea umplerii golului interior printr-o altă făptură. Corpul lucidității este identic cu trupul material, mecanismul complex biologic pe care îl controlează omul. Acest corp este observat prin detașare de el, prin ieșirea din trup și observarea sa lucidă. Însă el nu poate funcționa fără „Eu, fără Eu sunt, fără mine”<sup>24</sup>. Doar acceptarea propriului corp poate conduce către regăsirea intimității, către asumarea celorlalte tipuri de corp pentru a permite accesul la sinele autentic.

„E chiar trupul meu, e chiar lumea!”<sup>25</sup>, stă la baza definirii universului. Prin așezarea semnului egalității între trup și lume se configurează un univers ce se modelează pe un tipar feminin. „Deodată totul fu eu.... Lumea toată fu Eu, Eu, Eu. Eu. Eu. EU. E. U. E. U. E. U. E. U.”<sup>26</sup>.

Printr-o serie de imagini, viziuni, fantasmе și vise de o forță extraordinară, Magda Cârneci transpune imaginar dorința creării unui astfel de univers, o „lume ce poartă o rochie feminin-bărbătească”<sup>27</sup>, în care rolurile feminin și masculin, produse culturale, să se estompeze, și totul să fie subordonat unui principiu feminin. Apare ideea corpului unisexual, prin posibilitatea femeii de a-și asuma rolul de bărbat și invers, modelul universal fiind unul feminin. Visele recurente ale femeii ce îndeplinește rolul de bărbat în timpul actului sexual,

<sup>22</sup> Ibidem, p. 88

<sup>23</sup> Ibidem, p. 157

<sup>24</sup> Ibidem, p.162

<sup>25</sup> Ibidem, p. 98

<sup>26</sup> Ibidem, p. 130

<sup>27</sup> Ibidem, p. 104

sau ale bărbatului însărcinat ce dă naștere mai întâi unei fete pentru a da naștere unei umanități superioare decât cea prezentă. Această idee este înaintată până la a-și imagina dorințe unei femei de a deveni chiar un fel de Hristos. Mandala, simbol jungian al individualității, este ilustrată în text prin comunitatea de pisici, toate femele, care se compune într-o „lume suficientă sieși, totală, care-și dă naștere sieși în eternitate și nu mai suferă de degradare și moarte”<sup>28</sup>.

În interiorul paradigmei iubirii relațiile sunt conjugate la feminin deoarece vibrația, extazul, beatitudinea, sfințenia se pot atinge doar în momentul în care cei doi reușesc să fie „în sfârșit UNA!”<sup>29</sup>. Transgresarea limitelor în cazul iubirii în capitolul „Două femei” în care e surprins panerotismul feminin captează esența iubirii. Depășirea limitelor înseamnă depășirea iubirii față de om pentru a favoriza comuniunea cu lumea, cu cosmosul, și în final cu sinele.

Traseul descoperirii sinelui prin imersiunea în subconștient, prin forța viziunilor și a proiecțiilor fantasmelor nu face decât să refacă traseul regresiv înspre regăsirea arhetipului. Continuând grila de lectură a arhetipologiei jungiene, evoluția nu se poate desăvârși fără recuperarea originilor. Imago-ul matern revine obsesiv pe parcursul întregii cărți, ipostaziat de figura mamei femeie-bărbat, mare, uriașă, puternică. „FEM reprezintă”, așa cu mărturisește autoarea în textul de pe coperta volumului, „manifestarea arhetipului feminin în prima perioadă a vieții, arhetip care poate da acces la surprinzătoare posibilități de simțire și înțelegere. Odată cunoscute și câștigate, aceste posibilități ale ființei se pot manifesta și pe planuri și în perioade ulterioare ale vieții”.

### Bibliografie critică

- Borbely, Ștefan, *Ruperea pisicii*, Revista Apostrof, anul 2014, nr. 4 (287)  
 Braga, Corin, *10 Studii de arhetipologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2007  
 Cârneli, Magda, *FEM*, Cartea românească, București, 2011  
 Codoban, Aurel, *Amurgul iubirii*, Cluj Napoca, Ed. Ideea design and Print, 2004  
 De Beauvoir, Simone, *Al doilea sex*, București, Ed. Univers, 2006  
 Dragomir, Otilia, Brădeanu, Anda, Roventa-Frumușani, Daniela, Surugiu, Romina, *Femei, cuvinte, imagini. Perspective feministe*, Ed. Polirom, Iași, 2002  
 Giddens, Anthony, *Consecințele modernității*, trad. de Sanda Berce, Ed. Univers, București, 2000  
 Jamieson, Lynn, *Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*, Polity Press, 2002  
 Sora, Simona, *Regăsirea intimității*, Cartea românească, București, 2008

<sup>28</sup> Ibidem, p. 188

<sup>29</sup> Ibidem, p.102